

Merkitysanalyysi Ivalon Kullankaivajamuistomerkestä

Jarno Nurmi
17.1.2025

Sisällysluettelo

Johdanto	2
Inarin kullankaivajamuistomerkin historiaa	3
Kyselyiden tulokset.....	4
Internet-kysely	5
Ivalon ylästeen 7–9 luokkalaisille kuvaamataidon tunnilla järjestetyn kyselyn vastaukset	5
Edustavuus ja autenttisuus	7
Historiallinen ja kulttuurinen merkitys, Elämyksellinen ja kokemuksellinen merkitys, Yhteisöllinen merkitys	7
Ideaalitila	11
Hyödynnettävyys ja käytettävyys.....	12
Yhteenvedo ja merkityslausunto.....	12
Kirjallisuus ja lähteet.....	15

Johdanto

Ivalossa sijaitseva Kullankaivajamuistomerkki on kuudesta patsaasta muodostuva patsasryhmä, joka on valmistettu sementistä ja raudasta. Patsasryhmä esittää mieshahmoja perinteisen kullankaivuun äärellä. Rännin ympärille sijoitetut hahmot lapioineen ja hakkuineen kertovat Inarin kunnan kultahistoriasta ja sen kulttuuriperinnöstä. Patsasryhmästä käytetään nimiä Kultamiespatsas, Kultamiespatsaat, Kultamuistomerkki jne. Tässä yhteydessä käytän pääasiassa termejä Kullankaivajamuistomerkki tai Kultamiespatsaat. Vuosien mittaan patsaat ovat päässeet huonoon kuntoon, vaikka monet vapaaehtoiset ovat niitä parhaansa mukaan paikkailleet.

Kultamiespatsaille tehtiin Inarin kunnanhallituksen päätöksen pohjalta merkitysanalyysi. Merkitysanalyysi on museologinen työkalu, jonka tarkoituksena on kartoittaa jonkin kohteen historiaa ja kohteeseen liittyviä merkityksiä yhdessä paikallisyhteisön kanssa. (Häyhä et al. 2015). Tässä yhteydessä sen pohjalta saadaan päätöksenteon tueksi tietoa, joka auttaa monumentin tulevaisuuden suhteen tehtävissä jatkotoimissa. Kultamiespatsaiden osalta esillä on ollut mm. patsaiden restaurointi, mallinnus uutta vastaavaa teosta varten tai kokonaan uuden muistomerkkin suunnittelu ja toteutus.

Merkitysanalyysiä varten selvitin patsaiden historiaa, tein kaksi erillistä kyselyä, joilla keräsin paikallisten näkemyksiä patsaista ja haastattelin patsaiden valmistuksessa ja kunnostuksessa mukana olleita henkilöitä. Lisäksi pyysin aiheesta näkemyksiä kultahistoriaa tuntevilta ja paikallisen kulttuuriperinnön kanssa työskenteleviltä henkilöiltä.

Merkitysanalyysissä patsaiden merkitystä arvioidaan seitsemän eri kriteerin perusteella, jotka ovat edustavuus (1), autenttisuus (2), historiallinen ja kulttuurinen merkitys (3), elämyksellinen ja kokemuksellinen merkitys (4), yhteisöllinen merkitys (5), ideaalitila (6) sekä hyödynnettävyys ja käytettävyys (7). Näiden merkitysten arvioinnissa käytän kyselyillä, haastatteluilla ja tiedonnannoilla saamiani vastauksia sekä tulkitsemalla patsaiden historiallista ja kulttuurista kontekstia. Analyysin näkökulmina ovat kulttuuriperintö ja muistaminen.

Merkitysanalyysi edistää mahdollisuutta tehdä viime- ja nykyaikaisen kulttuuriperinnön hoidosta, muokkaamisesta ja säilyttämisestä informoituja päätöksiä (Schofield & Johnson 2006: 109).

Inarin kullankaivajamuistomerkin historiaa

Kullankaivuhistoriaan liittyvän muistomerkin suunnittelu Inariin käynnistyi alun perin 1980-luvulla Lapin kullankaivajain liiton aloitteesta. Kunnan järjestämän kutsukilpailun voitti 1986 kuvanveistäjä Taru Mäntynen, joka tunnetaan erityisesti pronssivalutöistään. Kunnan talousvaikeuksien vuoksi teos oli kuitenkin yhä tekemättä vuonna 1995, mutta aikeissa oli vielä saada Mäntyselältä kullankaivuaiheinen veistos kunnalle. Lopulta veistokselle alun perin varatut määrärahat ohjattiin kuitenkin entisen lääkäritalon asunnon muuttamiseksi kulttuuritapahtumien esiintymis- ja näyttelytilaksi (Inarin kunta 1995).

Samoihin aikoihin uudelleenaktivoitunut Inari-seura tarttui patsashankkeeseen, joka toteutettiin murto-osalla aiempaan patsashankkeeseen varattua budjettia. Inari-seura piti yhtenä päätavoitteenaan tallentaa kyläkuvaan muistoja Inarin menneisyydestä ja asutushistoriasta, kuten kullankaivuusta (Arvelin 1995: 2–3). Projektilla tahdottiin myös tietoisesti osoittaa, että vuosikymmenen ajan kunnan byrokratiassa pyörinyt hanke saataisiin omin voimin ja pienemmällä rahalla valmiiksi paljon nopeammin. Kultamiespatsaiden valmistukseen saatiin mukaan ITE taiteilija Pauli Lumentie, joka oli itsekin harrastanut kullankaivua ainakin Palsinojalla vuosien 1987–90 välillä (Kivisaari: 295). Hän oli jo aiemmin tehnyt Hotelli Kultahipun pihalla sijaitsevan Vaskaaja-patsaan sekä opettanut veistosten tekoa kansalaisopistossa. Pauli Lumentien teoksia löytyy myös yksityiskokoelmista, joissa on enimmäkseen puuveistoksia, sekä Ivalon hautausmaalta, jonne Lumentie teki muistomerkit edesmenneille kullankaivajille.

Hotelli Kultahipun pihalla jo valmiiksi sijainneen Vaskaaja-patsaan ympärille Ivalojoen äärelle oli luontevaa valmistaa uudetkin patsaat. Lumentie suostui projektiin sillä ehdolla, että mukaan saataisiin riuskoja miehiä talkoolaisiksi. ITE taiteen rosoista estetiikkaa edustavat sementistä valetut patsaat valmistuivat lopulta lähes 300 yksityis- ja yrityslahjoittajan voimin Ivalojoen rantaan vuosien 1995–1997 aikana, mutta varsinaisia aktiiveja patsaiden valmistuksessa oli mukana puolen kymmentä. Metsistä ja teiden varsilta kerätystä sotaromusta leikattiin kulmahiomakoneella, eli rälläkällä, Lumentien ohjeistuksen mukaisesti pätkiä, joista taivuteltiin ja hitsattiin patsaille rungot. Lumentie valoi runkojen päälle sementistä pohjakerroksen. Pohjan päälle valettiin sementistä toinen kerros, josta ihmishahmot muotoiltiin. Patsaiden teossa

mukana olleiden mielestä tämän toisen, erillisen kerroksen tekeminen oli merkittävin virhe patsaiden myöhemmän kunnan kannalta. Nimenomaan toinen sementtikerros oli heidän käsityksensä mukaan osoittautunut ongelmalliseksi, eikä kestä säätilojen vaihtelua.

Patsaskokonaisuuteen sisältyy kuusi eri veistosta, jotka esittävät mieshahmoja kullankaivuussa teokseen kuuluvan rännin ja pienen altaan ympärillä. Patsaiden valmistukseen osallistunut informantti kertoi, että kullankaivajahahmojen malleina toimi pääasiassa silloisia vapaaehtoisia, joista osa oli mukana myös patsaiden valmistuksessa, mutta myös muita tunnettuja kullankaivajia. Kultahippua käsissään pitelevä hahmo nimettiin Evert Kiviniemeksi, vaskaajasta tuli Tarmo "Mänttari" Mäntykangas ja hahmoista pisin oli Usko Luostarinen. Valitettavasti kolmen muun patsaan henkilöllisyydet jäivät vielä epäselviksi, vaikka niilläkin oli esikuvansa. Koska kolme nimeltä jo tunnettua hahmoa olivat Ivalojoen kaivajia, ovat muut mahdollisesti Lemmenjoelta tunnettuja. Informantin mukaan hahmojen esikuvia saattoivat olla Jaakko Isola, Heikki Kokko ja Heikki Pihlajamäki. Osittain patsaskokonaisuus jäi kesken, sillä tarkoitus oli valmistaa vielä Petronellan patsas leivinuunin äärelle.

Paljastustilaisuus järjestettiin 1997, mutta patsaan ympäristöä viimeisteltiin vielä vuoden 1998 aikana irtolohkareiden ja muistomerkille johtavan polun osalta (Inarin kunta 1997 & 1998). Paljastustilaisuuteen saatiin paikalle maaherra Hannele Pokka, kun hänelle ja hänen vuoden ikäiselle tyttärelleen saatiin järjestettyä edestakainen kyyti paikalle. Pokka tyttäriin haettiin paljastustilaisuuteen Muurolasta Reino Huhtamellan vesitasolla ja tilaisuuden jälkeen heidät palautettiin samalla kyydillä takaisin.

Kyselyiden tulokset

Osana kultamiespatsaita varten tehtyä merkitysanalyysiä tein kaksi kyselyä, joista ensimmäinen oli avoin Internet-kysely ja toinen Ivalon yläasteen oppilaille tehty kysely. Näillä saatiin osallistettua eri ikäryhmiin kuuluvia paikallisia ja tietoa siitä, millaisia merkityksiä he muistomerkkiin liittävät. Kyselyn tuloksia käsittelen laadullisia havaintoja tekemällä ja tarkastelemalla sen myötä yleisiä, mahdollisesti toistuvia merkityksiä ja ajatuksia, joita vastaajat tuovat patsaista esille.

Internet-kysely

Internetissä jaettuun kyselyyn osallistui 13 vastaajaa. Kyselyssä kysyttiin patsaiden herättämistä tunteista, muistosta ja patsaisiin liitetystä merkityksistä sekä yleisesti ajatuksia alueen kultahistoriasta ja sen muistamisesta. Vastaajista 10 suhtautui kultamiespatsaisiin myönteisesti, mutta patsaiden huono kunto nostettiin esille harmillisena, jopa hieman hävettävänä asiana. Vastauksissa korostui yleisesti Inarin kultahistoria ja paikallisten suhde tähän osaan kunnan menneisyyttä. Patsaita pidettiin olennaisena osana Ivalon kylämaisemaa, varsinkin kun julkisia muistomerkkejä on alueella vähäisesti. Kielteisissä ja kriittisemmissä vastauksissa korostuivat nykyiseen koneelliseen kullankaivuuseen liittyvät ongelmat. Patsaiden katsottiin romantisoivan kullankaivuuta, joka nykypäivänä on kaukana entisaikojen kullankaivuusta. Nämä vastaajat ilmaisivatkin pitävänsä käsi- ja lapiokaivuuta oikeampana ja aidompana kullankaivuutapana ja konekaivuun tuottavan haittaa ympäristölle.

Kyselyn vastaajilla oli myös omakohtaisia muistoja patsaiden ääreltä. Ainakin kahdella oli omaan perheeseen tai lapsuuden matkoihin liittyviä muistoja patsaiden luota. Patsaiden luona oli lapsuudessa leikitty tai patsaisiin liittyi vanhempien kertomia ajatuksia vanhasta kullankaivuusta. Patsaiden ja kultahistorian katsottiin herättävän kiinnostusta matkailijoiden parissa, ja osa vastaajista oli esitellyt patsaita Ivalossa vierailuille matkaajille.

Internetissä tehdyn kyselyn perusteella patsaat herättävät suurelta osin positiivisia tunteita, ja kriittisemmissäkin vastauksissa patsaita pidettiin osana kunnan kulttuuriperintöön liittyvää menneisyyttä. Patsaiden kertomaan tarinaan kultahistoriasta liittyy kuitenkin myös keskenään ristiriitaisia ajatuksia ja merkityksiä.

Ivalon ylästeen 7–9 luokkalaisille kuvaamataidon tunnilla järjestetyn kyselyn vastaukset

Kuvaamataidon opettaja Tania-Maria Moilasen johdolla kyselyyn vastasi 101 Ivalon ylästeen 7.–9. -luokkien oppilasta. Oppilailta kysyttiin heidän kokemistaan tunteista, muistoista ja merkityksistä patsaisiin liittyen.

Patsaiden herättämiä erilaisia tunteita mainittiin 50:ssä vastauksessa. Koetuiksi tunteiksi mainittiin mm. ilo, nostalgia ja menneisyydenkaipuu. Puolet vastaajista ilmaisi, etteivät patsaat

herättäneet erityisiä tunteita, mutta usein näissäkin vastauksissa tarkennettiin sen jälkeen, että vastaaja koki patsaat hienoiksi tai kivoiksi katsella. Noin 40 vastaajaa ilmaisi toiveensa patsaiden kunnostamisen puolesta, vaikka tätä ei erikseen kysytty. Negatiivisiksi tulkitut tunteet liittyivät patsaiden huonoon kuntoon ja suruun patsaiden tilasta. Yksi vastaaja muisti pelänneensä patsaita lapsena.

Kesäiset uimareissut, kavereiden kanssa patsaiden ympäristössä vietetty aika, leikit, sekä erilaiset lähialueen tapahtumat olivat yleisimpiä patsaisiin liitettyjä muistoja. Jotkut vastaajista yhdistivät patsaat osaksi näiden muistojen maisemaa. Muutama vastaaja liitti patsaat tärkeisiin muistoihin edesmenneistä sukulaista, joiden seurassa oli joko käyty patsailla tai opittu heiltä kullanhuuhdonta. Lisäksi omat kokemukset kullanhuuhdonnasta tai vierailu Kultamuseolla mainittiin patsaiden herättämiksi muistoiksi.

Suurella osalla vastauksista tunteet, muistot ja muut ajatukset patsaisiin liittyen eivät keskittyneet juuri tietyn kysymyksen alle. Esimerkiksi patsaiden herättämille tunteille tarkoitettussa kysymyksessä saatettiin kertoa patsaiden hienoudesta tai niiden herättämistä Inarin historian mielikuvista. Patsaat eivät siten välttämättä synnyttäneet mitään tietynlaisia tunteita suurimmalla osalla vastaajista, vaikka ne koettiin hienoiksi ja osaksi paikallishistoriaa. Myös patsaisiin liitettyjä merkityksiä tuotiin esille kaikkien kysymysten kohdalla. Paikallisuus, Inarin kultahistoria ja menneisyys yleisesti olivat yleisimpiä esille nousseita merkityksiä, joita vastaajat patsaisiin liittivät. Joissakin vastaajissa patsaat herättivät myös ajatuksia menneisyyden työnteosta ja kunnioitusta sekä kunnan historiaa että entisaikojen ihmisten ahkeruutta kohtaan. Jotkut vastaajista arvostivat mahdollisuutta nähdä taidetta koulumatkallaan. 90-luvun puolivälissä valmistuneiden patsaiden koettiin olleen aina paikallaan ja siksi niiden toivottiin olevan jatkossakin siinä.

Vastaajista 22 ilmaisi, etteivät patsaat merkitse heille mitään eivätkä ne herätä mitään tunteita, eikä niihin liity muistoja. Kaksi vastaajaa toivoi patsaita poistettavaksi.

Edustavuus ja autenttisuus

Kultamiespatsaat ovat osa rikasta lappilaista ITE taiteen perinnettä. Paikallisesti ne edustavat Inarin kullankaivuuseen liittyvää historiaa, joka Suomessa, mutta myös laajemmin Euroopassa on ainutlaatuista. Kultahistoriaan liittyviä muistomerkkejä löytyy lähialueilta sekä Pauli Lumentien että muiden taiteilijoiden tekemänä. Menetelmällisesti betoniveistokset ovat tyypillistä ITE taidetta ja myös melko tavanomaista kullankaivuun kuvastoa, jota maailmanlaajuisestikin näkee kullankaivuuseen liittyvien muistomerkkien kohdalla.

Kulttuuriperinnön kannalta erityisen kiinnostavaa on patsaissa hyödynnetty Toisen maailmansodan aikainen saksalaisten sotaromu, jota patsaiden runkojen valmistuksessa on käytetty. Lapin sotaan on viime vuosina yhdistetty synkän tai vaikean kulttuuriperinnön teemoja, jotka tarkoittavat yleisesti vaikeana koetun menneisyyden tai historian osa-alueen ymmärtämistä osana yhteisön kulttuuriperintöä. Kulttuuriperintöä ei silloin ymmärretä ainoistaan jonakin hienona ja ylpeyttä herättävänä menneisyyden jäänteinä, vaan kokonaisvaltaisempana tapana nähdä menneisyyttä nykypäivässä (Thomas et al. 2019).

Kultamiespatsaiden sisälle kätkeyty sotaromu voikin paljastua yhdeksi tavaksi, jolla vaikeaa menneisyyttä on käsitelty ja sen kulttuuriperintöä käytetty osana jotakin uutta. Patsaiden rakennusta koskevista haastatteluista nousi esille esimerkiksi ajatus siitä, että jotain hyvää on syntynyt sota-ajan romuistakin. Lisäksi sota-aikaisen materiaalin hyödyntäminen patsaissa voi hyvinkin lisätä niiden kiinnostavuutta niin matkailijoiden kuin tutkijoiden kannalta.

Historiallinen ja kulttuurinen merkitys, Elämyksellinen ja kokemuksellinen merkitys, Yhteisöllinen merkitys

Esineet eivät koskaan ole neutraaleja, vaan niihin sisältyy lukuisia eri merkityskerroksia, joiden kautta ihmiset ne kokevat (esim. Turpeinen 2005: 104). Samoin muunkin aineellisen kulttuurin voidaan katsoa tuovan esille kulttuurisia, poliittisia, ideologisia tai muita maailmankuvallisia merkityksiä, joiden välineenä esimerkiksi muistomerkit toimivat ja joista ne kertovat.

Kullankaivajamuistomerkin historiallisia ja kulttuurisia konteksteja tulkitessa pyrin havainnoimaan mahdollisimman laajasti erilaisia merkityksiä, joita kullankaivuuta ja kultahistoriaa esittävään muistomerkkiin liitetään. Hyödynnän tulkinnoissa kyselyiden vastauksia sekä paikallista historiaa niin kullankaivuun kuin maankäytön ristiriitojen näkökulmista. Yleisesti muistomerkkien kohdalla on olennaista huomata, kenen tarinat ja kertomukset saavat julkista tilaa. Siten erilaisten merkitysten tulkinnan kannalta on hyvä tunnistaa erilaisista lähtökohdista ja identiteeteistä käsin syntyvät merkitykset, jotka saattavat olla keskenään ristiriitaisia.

Joillekin informanteista kultamiespatsaiden kunto ja unohtaminen vertautuvat kunnan ja valtion suhtautumiseen kullankaivajiin. Kullankaivajat kokevat, että heidät on unohdettu, eivätkä he pääse toteuttamaan elinkeinoaan, elämäntapaansa tai harrastustaan. Jotkut vastaajat toivat esille myös ajatusta siitä, että kullankaivuun, poronhoidon ja muun maankäytön välillä olisi mahdollista löytää kompromisseja ja sopua.

Tapa, jolla patsaat päätettiin valmistaa, oli varsin tyyppillinen kullankaivajien vastarinnan osoitus. Kun kunta ei saanut muistomerkkiä pystyyn, päättivät patsasprojektin vapaaehtoiset hoitaa asian itse. Vaikka alun perin suunniteltua pronssista muistomerkkiä voisi pitää taiteellisesti mahtipontisempänä, kuvaa nykyinen kultamuistomerkki juuri kullankaivajien omaa itsepäisyyttä ja vaikeuksien voittamista, vaikka yhteiskunnan tuki heidän asialleen olisi vähäistä. Varsinkin vanhat kullankaivajalegendat nähtiin yhteiskunnan ulkopuolisina, ankarissa oloissa pärjäävinä miehinä, jotka toteuttivat unelmaansa olosuhteista riippumatta (Leppänen 2016: 10).

Kaikki kultamuistomerkin hahmot ovat miehiä ja ainoaksi naishahmoksi suunniteltu, mutta teoksesta pois jäänyt Petronella on varsin myyttinen ja seksualisoitu hahmo kultahistorian kertomuksissa. Menneisyyden muistaminen on Suomessa yleisestikin sukupuolittunutta muistomerkkien kohdalla. Muistomerkeissä historian toimija on tyyppillisesti suomalainen mies. Naiset ja vähemmistöt ovat julkisen muistamisen kohteina, kuten muistomerkeissä, marginaalisessa roolissa. (Aalto & Ylimaunu 2024). Tässä suhteessa Kullankaivajamuistomerkki edustaa jossain määrin kapeaa kuvaa menneisyyden identiteeteistä, mikä saattaa myös vaikuttaa käsityksiin patsaiden merkityksestä.

Inarin kultahistoriaa pidettiin kyselyissä yleisesti merkittävänä, minkä vuoksi patsailla katsottiin olevan paikkansa Ivalon kyläkuvassa. Inarin alueen kultaryntäykset ovat edistäneet alueen infrastruktuurin ja turismin kehitystä, kun tiestön kehityksen tarve on kasvanut (Lehtola 2003). Yleisestikin Ivalon harvojen julkisten muistomerkkien joukossa patsaita pidettiin merkittävänä ja ne sijaitsevat keskeisellä paikalla Hotelli Kultahipun ja Ivalojoen vierellä, vaikka hieman hotellin varjoon jäävätkin.

Patsaisiin liittyvät lapsuudenmuistot nousivat esille vastauksissa ja kultamuistomerkkin ympäristöä kivineen ja virtaavine vesineen pidettiin hauskana paikkana temmeltämiselle. Nuorten vastaajien joukossa esille nousivat kesämuistot ja uimareissut Ivalojoelle. Patsaat koettiin osaksi näiden kokemusten ja muistojen maisemaa, johon patsaiden katsottiin kuuluvan. Jotkut muistivat myös vanhempiensa pitäneen patsaista ja kertoneen niihin liittyen ajatuksia kullankaivuun vanhoista ajoista. Patsaat herättivät myös muistoja edesmenneistä lähisukulaisista, joiden kanssa patsailla oli vierailtu tai joilta oli opittu kullanhuuhdonta ja kulttuuri sen historiasta. Nostalgista kaipuuta patsaat herättivät monesti myös niiden vastaajien mielissä, joilla ei ollut omaa kullanhuuhdontakokemusta. Menneisyyden ihmisten ahkeruus ja Inarin rikas kultahistoria herättivät positiivisia ajatuksia.

Muistomerkkien tehtävänä onkin edistää yhteisön muistia ja muistamista, ja siten rakentaa ja vahvistaa yhteisöllistä identiteettiä. Riippumatta siitä, onko suhde kultahistoriaan positiivinen, negatiivinen vai jotain siltä väliltä, mahdollistaa muistomerkki suhteen luomisen tähän osaan paikallista menneisyyttä – myös silloin kun omaa henkilökohtaista kokemusta muistomerkkin kertomasta tarinasta ei ole.

Kuten muuallakin maailmassa, myös Lapissa kullankaivuuseen liittyy kiistoja ja ristiriitoja. Lapin kultahistoriaa muistetaan usein romantisoitujen vanhojen kullankaivajalegendojen ja heidän työmenetelmiensä. Nykyinen koneellinen kullankaivuu herättää myös vahvempia vastareaktioita. Konekaivuu asetettiin kyselyn vastauksissakin vastakkain aidompana ja oikeampana nähdyn lapiokaivuun kanssa. Muistomerkkin nähtiin kunnioittavan juuri tätä vanhaa kullankaivua, jonka varjolla toisaalta nykyistä konekaivua saadaan romantisoida. Kultahistorian ja nykyisen

kullankaivuun kääntöpuolelta löytyvät lisäksi saamelaisten maankäyttöoikeuksiin liittyvät ongelmat ja saamelaisten vähäinen näkyvyys kultahistorian toimijoina.

Paikallisesti maankäytön ristiriitojen historia alkaa viimeistään 1800-luvun rajasuluista. Tällöin monet saamelaissuvut olivat pakotettuja muuttamaan Käsivarren alueilta itään, kohti nykyisen Vuotson seutuja, etsiessään uusia laidunmaita poroilleen. 1900-luvun puolen välin jälkeen Lokan ja Porttipahdan tekojärvien rakentaminen pakotti useat jo rajasuluista kärsineet suvut ja perheet muuttamaan jälleen. Sittenkin kaivostoiminta ja koneellinen kullankaivu ovat vaikuttaneet poronhoitoon ja tuottaneet uusia haasteita, joita kullankaivuussa ymmärretään harmillisen huonosti. Kullankaivun katsotaan usein aiheuttavan lähinnä väliaikaista haittaa, joka esimerkiksi muuhun kaivostoimintaan verrattuna on vähäistä ja paikallista. Kullankaivua ei kuitenkaan voi katsoa muusta maankäytöstä erillisenä toimintana, vaan rinnakkain tuulivoimapuistojen, jäämerenratasuunnitelmien ja muiden hankkeiden kanssa, jotka asettavat perinteiset saamelaiset elinkeinot ja kulttuurimaiseman yhä ahtaammalle (esim. Junka-Aikio 2022). Saamelaisnäkökulmasta kullankaivuu voikin näyttäytyä yhtenä monista saamelaiskulttuuria ja kulttuuriympäristöä uhkaavana toimintana, jolla on pitkä historia. Lapin kultahistoria, kuten kultahistoria muuallakin maailmassa asettuu osaksi moninaista ja maailmanlaajuista asuttajakolonialismin historiaa. Koska kolonialismi esiintyy kaikkialla erilaisissa kulttuurisissa muodoissa, voi sitä olla vaikea tunnistaa. Se synnyttää ympärilleen kulttuuria, joka ei välttämättä näyttäydy kolonialismina niille, jotka kyseisen kulttuurin parissa elävät ja toimivat. Lisäksi siihen voi sisältyä myös kulttuurien kohtaamisia, jotka eivät ole yksinomaan negatiivisia vaan hyvinkin moninaisia ja eri osapuolia hyödyttäviä. Nämä kontekstit istuvat myös kullankaivuun ympärille muodostuneeseen kulttuuriin.

Kullankaivajien ja saamelaisten yhteistyötä on korostettu paljon erityisesti kullankaivun historiasta kerrottaessa. Myös monet saamelaiset ovat toimineet kullankaivajina, ja saamelaisten tekemät kulturalöydöt ovat olleet merkittävässä roolissa Lemmenjoella ja Tankavaarassa. Toisinaan tätä käytetään myös perusteluna saamelaisten oikeuksia vastustettaessa, kun kullankaivuu kaikkine ongelmineenkin esitetään saamelaisten käynnistämänä ja itse aiheuttamana (Leppänen 2016: 58). Lisäksi kullankaivun rauhanomaisuutta on perinteisesti korostettu, vaikka myös

ristiriidat ja väkivallanuhka ovat olleet osa mm. Lemmenjoen kultaryntäystä (Lehtola 2003: 434). Sen sijaan saamelaisten omat kertomukset ja tarinat kullankaivuusta ovat usein jääneet kertomatta, eivätkä ne ole yhtä näkyvä osa kultahistoriaa, vaikka on arvioitu, että esimerkiksi Lemmenjoen kullankaivajista jopa viidennes olisi ollut saamelaisia (Lehtola 2003: 437).

Ideaalitila

Vuosien varrella monet ihmiset ovat omatoimisesti yrittäneet pitää patsaita ja niiden ympäristöä kunnossa, mutta valmistusmateriaalin ominaisuuksista johtuen patsaat ovat päässeet rapistumaan pahasti. Vaihtelevien sääolojen kolhimia patsaita on paikkailtu mm. mustalla spraymaalilla. Saamelaismuseum Siidan toteuttaman kuntoraportin perusteella muistomerkki on valmistettu kerroksittain valetusta sementtilaastista ja pinnoitettu mustalla akryylimaalilla. Patsaat eivät kestä säätilojen vaihtelua kovinkaan hyvin ja suuret lämpötilaerot rapauttavat muistomerkkiä jatkuvasti enemmän. Teokseen sisältyvät lapiot, ränni ja vaskoolit on tehty rautametallista. Sekä varsinaiset patsaat että niiden rautaiset työkalut ovat laajasti vaurioituneita ja ruosteen peittämiä. Patsaissa ja teoksen märissä osissa kasvaa lisäksi sammalta ja levää. (Pesonen 2023).

Tällä hetkellä muistomerkki on kaukana ideaalitilastaan. Patsaiden ideaalitulana voi tässä tapauksessa pitää mielestäni tilaa, jossa patsaat ovat valmistuessaan olleet. Patsaiden palauttaminen ideaalitilaansa vaatisi mahdollisesti patsaiden toisen sementtikerroksen uusimisen materiaalilla ja menetelmällä, joka kestää vaihtelevat sääolot. Patsaita kuitenkin tuskin on mahdollista palauttaa entiselleen käyttämällä samoja materiaaleja, joilla ne on alun perin valmistettu, koska lopputuloksena olisi todennäköisesti samanlainen rapautuminen kuin nykyisillä patsailla. Eräs informantti, jolle Pauli Lumentie oli patsaidenvalmistuksessa käyttämänsä menetelmän opettanut, kertoi itse tekemiensä patsaiden vaurioituneen säätilojen vaihdella vastaavilla tavoilla kuin Kultamiespatsaatkin. Samainen informantti kertoi patsaiden tarvitsevan mahdollisesti suojan sään vaikutuksilta.

Koska monet ovat korjailleet omatoimisesti patsaita, näyttää vahvasti siltä, että ihmisillä on toive patsaiden kunnostamisesta. Teoksen toivotaan olevan hyvässä kunnossa ja saavan

arvostuksen, jota taiteilija Pauli Lumentie itsekin harmitteli patsailta puuttuvan. Myös Hotelli Kultahipun työntekijät ovat paikkailleet patsaita, ja lisäksi hotelli on tukenut ulkopuolisia kunnostajia. Patsaiden heikkoa kuntoa on pidetty kiusallisena siihen nähden, kuinka paljon turistit ja muut patsaalla vierailevat sitä kuvaavat ja katselevat. Patsaiden omistussuhteet ovat vuosien mittaan käyneet epäselviksi ja niiden ylläpitoa parantaisi omistussuhteiden ja siten vastuukysymysten selkeyttäminen.

Hyödynnettävyys ja käytettävyys

Sekä yksittäisissä tiedonannoissa, että kyselyissä patsaiden huono kunto nousi esille surullisena ja jopa nolona asiana. Patsaat kiinnostavat alueella matkailuvia ja vierailevia, jotka käyvät katsomassa ja kuvaamassa muistomerkkiä. Näitä ihmisiä kiinnostaa usein myös alueen kultahistoria, joka sijaintinsa puolesta ei kuitenkaan näy muulla tavoin Ivalon ja Inarin kunnan kyläkuvassa. Siksi kultamuistomerkki on yksi hyvä tapa tuoda esille paikallista historiaa ja luoda kuvaa alueen menneisyydestä ja nykyisyydestä. Paikallisen ainutlaatuisen kulttuuriperinnön vaaliminen ja säilyttäminen synnyttää potentiaalisesti myös taloudellista hyötyä (Lillbroända-Annala 2014: 35). Lisäksi muistomerkkin valmistuksessa käytetty sotaromu voi esiintuoda kiehtovan suhteen patsaiden ja menneisyyden vaikean kulttuuriperinnön välillä. Sota-aikaisen materiaalin käyttö patsaiden rakennusaineena nostaa merkittävästi myös niiden tutkimuksellista kiinnostavuutta. Viime vuosina Lapin sota-ajat ja niihin liittyvä kulttuuriperintö ovat olleet kasvavan mielenkiinnon kohteena ja tämän merkitysanalyysin aikana selvinneiden tietojen pohjalta myös Ivalon Kullankaivajamuistomerkki näyttää kytkeytyvän kiintoisalla tavalla osaksi alueen sota-aikojen kulttuuriperintöä.

Yhteenveto ja merkityslausunto

Ivalon Kullankaivajamuistomerkki on ITE taidetta edustava, kullankaivajien ja paikallisten lahjoittajien yhteisvoimin rakentama muistomerkki, joka kertoo Inarin kultahistoriasta. Kultahistoriasta muistuttavaa patsasta oli jo kauan toivottu osaksi Ivalon kyläkuvaa ennen kuin patsaat valmistuivat vuonna 1995 taiteilija Pauli Lumentien johdolla. Muistomerkkiin kuuluu

kuusi patsasta, jotka esittävät perinteisen kullanhuuhdonnan äärellä työskenteleviä mieshahmoja. Patsaiden rungot on valmistettu teiden varsilta ja metsistä kerätystä sota-aikaisesta materiaalista, jonka päälle on valettu sementtiä kahdessa eri kerroksessa. Toinen sementtikerros on aiheutunut ongelmalliseksi patsaiden kunnan kannalta, vaikka monet vapaaehtoiset ovat yrittäneet hoitaa patsaita niiden valmistumisen jälkeen.

Kultamiespatsaat voi nähdä kullankaivajien vastarinnan osoituksena. Patsaat valmistettiin omin voimin, suurelta osin ilman kunnan ja valtion tukea. Tämä vertautuu monien kullankaivajien mielissä myös kullankaivuuseen ja toisaalta sen epäreiluksi koettuun asemaan. Kullankaivuun katsotaan olleen merkittävässä roolissa kunnan kehityksessä, mutta nykyisin kullankaivuun merkitys on unohdettu.

Muistomerkistä järjestetyt kyselyt toivat erityisesti esille paikallisten toiveen patsaiden säilyttämisen ja kunnostamisen puolesta. Patsaisiin liittyy lapsuudenmuistoja, mutta ne herättävät myös ajatuksia kunnan kultahistoriasta ja siitä millaista työtä entisaikoina oli elannon eteen tehtävä. Ylipäättään monet toivat esille hyvin yksilöllisiä ja toisistaan eroavia muistoja ja kokemuksia patsaiden ääreltä. Muistomerkki saattoi esimerkiksi muistuttaa edesmenneistä lähisukulaisista.

Kaikki muistomerkkiin liittyvä merkitykset eivät ole yksinomaan positiivisia. Patsaisiin, kuten kullankaivuun ja sen historiaan yleensä, yhdistyy ristiriitaisiakin merkityksiä, jotka muistuttavat ympäristölle aiheutuvasta haitasta ja maankäyttöoikeuksiin liittyvistä ristiriidoista. Poronhoidon ja saamelaisen kulttuurin näkökulmasta kullankaivuu on yksi saamelaisia perinteisiä elinkeinoja ja kulttuuria kaventavista kilpailevista maankäytön muodoista. Näiden ristiriitojen ratkeamisen kannalta on haasteellista, että saamelaisia ei tyypillisesti muisteta osana kullankaivuun historiaa, paitsi myyttisissä kullanlöytötarinoissa ja avustajina kultamaille tarvikkeita kuljettaessa. Tätä roolia käytetään toisinaan hyväksi saamelaisten oikeuksien vastaisessa puheessa.

Moninaiset näkökulmat eivät kuitenkaan heikennä patsaiden arvoa ja merkitystä. Ristiriitaisista tulkinnoista huolimatta voi Kullankaivajamuistomerkki tarjota tilan erilaisten tulkintojen ja kertomusten esittämiselle. Kultahistoria on osa kunnan menneisyyttä ja siten sille

varattu muistomerkki puolustaa paikkaansa Ivalojoen rannassa. Se kertoo oman tarinansa kunnan historiasta ja tarjoaa ihmisille keinon muodostaa suhde paikalliseen menneisyyteen. Patsaiden valmistusmateriaalina käytetty sotaromu tuo patsaille lisäksi toisen ristiriitaisena ja vaikeana koetun kulttuuriperinnön ulottuvuuden. Tämä voi myös lisätä patsaan kiinnostavuutta niin matkailijoiden kuin tutkijoiden parissa. Lapin sota-ajat ovat viime vuosina olleet kasvavan kiinnostuksen kohteena. Merkitysanalyysin myötä Ivalon Kullankaivajamuistomerkki näyttäytyykin aiempaa monipuolisempänä ja kiehtovampana osana paikallista kulttuuriperintöä.

Kirjallisuus ja lähteet

Aalto, Sirpa & Ylimaunu, Timo. 2024. Muistamisen kulttuurin sukupuolittuneisuudesta – Näkökulma Suomen historiaan. *Lähihistoria*, Vol. 3 (2024, Issue 1).

Arvelin, Markku. 1995. Inari-seura – Perinteistä kestäväää tulevaisuutta. Inari-seuran vuosikirja 1. Inari-seura: Ivalo.

Brockmeyer, Jens. 2002. Remembering and Forgetting: Narrative as Cultural Memory. *Culture and Psychology* 8 (1), s. 15–43.

Häyhä, Heikki, Jantunen, Sari, Paaskoski, Leena. 2015. *Merkitysanalyysimenetelmä*. Suomen museoliiton julkaisuja 64.

Inarin kunta. Kunnanhallituksen pöytäkirjat 18.9.1995, 1.9.1997 ja 6.7.1998.

Junka-Aikio, Laura. 2022. Jäämerenrata, pohjoiset identiteetit ja nykykolonialismi. Teoksessa Kullaa et al. (toim.). 2022. *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla*. Gaudeamus.

Kivisaari, Jorma. Jäljet jäivät kiviin 2 – Henkilötiedosto. sv. Lumentie, Pauli. <https://www.kultahippu.fi/henkilotiedosto/henkilotiedosto/>, luettu 24.10.2024.

Lehtola, Veli-Pekka. 2003. Tuhon ja kasvun vuodet 1939–1960. Teoksessa *Inari – Aanaar: Inarin historia jääkaudesta nykypäivään*.

Leppänen, Sonja. 2016. ”Sä oot oman ittes herra siellä” – Etnografinen tutkimus nykypäivän kullankaivajista Suomen Lapissa. Pro gradu -tutkimus. Helsingin yliopisto.

Lillbroända-Annala, Sanna. 2014. Kulttuuriperintö prosessina ja arvottamisen välineenä. Teoksessa Steel, T. et al (toim.). 2014. *Muuttuva kulttuuriperintö – Det föränderliga kulturarvet*. Ethnos ry: Helsinki.

Schofield, John, Johnson, William Gray. 2006. Archaeology, heritage and the recent and contemporary past. Teoksessa Hicks & Beaudry (eds.) *The Cambridge Companion to Historical Archaeology*, s. 104–123. Cambridge University Press: Cambridge.

Thomas, Suzie, Herva, Vesa-Pekka, Seitsonen, Oula, Koskinen-Koivisto, Eerika. 2019. Dark Heritage. Teoksessa *Encyclopedia of Global Archaeology*. Springer: New York.

Turpeinen, Outi. 2005. Merkityksellinen museoesine: Kriittinen visuaalisuus kulttuurihistoriallisen museon näyttelysuunnittelussa. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu A 63.